

Despatxar els draps. Una aproximació als mercats i les formes de comercialització de la draperia alcoiana del set-cents*

per Lluís Torró

RESUM:

L'article s'aproxima a l'estudi de la draperia alcoiana del segle XVIII des del vessant de la demanda. Alcoi va esdevindre al llarg d'aquell segle el principal centre productor de draps d'Espanya. Aquesta posició es va obtenir gràcies a les seues privilegiades relacions amb la monarquia absoluta, que li va proporcionar tant exempcions fiscals com comandes adreçades, bàsicament, a l'exèrcit. En aquest procés hi va intervenir decisivament la corporació gremial controlada pels pares-fabricants, que va rebre el títol de Reial Fàbrica ben aviat (1731). Tot i que es va especialitzar en la producció de qualitats mitjanes i baixes, la fabricació de draps fins també va assolir-hi una relativa importància en alguns mercats com l'americà, que, en diversos moments (sobretot a inicis del segle XIX), va resultar una destinació clau per als draps alcoians.

PARAULES CLAU:

Alcoi, indústria (segle XVIII), draperia, protoindústria, mercats, Amèrica, demanda de l'Estat, gremis, privilegis.

ABSTRACT:

The article is a demand-side approach to the study of Alcoi's cloth industry in the eighteenth century. This Valencian town became in that century the biggest centre of cloth production in Spain by taking advantage of its privileged relationship with the government, which granted it tax exemptions and placed big orders with it, mainly for the Army. The leading role in this process of expanding production was played by the master-clothiers' guild, which was granted the title of *Real Fàbrica* in 1731. Although Alcoi specialized in middle- and low-quality stuffs, production of high-quality cloth also took on some importance at times, especially in connection with American colonial markets, which became a crucial outlet at the beginning of the nineteenth century.

KEY WORDS:

Alcoi, industry (eighteenth century), cloth industry, proto-industry, South-American markets, State demand, guilds, privileges.

* El present treball forma part d'un projecte de recerca titulat *Los orígenes de la industrialización valenciana* -DGES(PB96-0340). L'autor vol agrair l'ajuda i suggeriments realitzats per diferents persones com ara Joaquim Cuevas, Paula Fariwoni, Jesús Millán i Javier Vidal. La seua col·laboració, així com les observacions dels avaluadors anònims han contribuït notablement a la millora de la redacció final del treball. Evidentment, no cal dir-ho, la responsabilitat final és exclusivament meua.

El segle XVIII va conèixer un important creixement de la producció manufacturera, entre la qual va destacar, particularment, la dels béns tèxtils. L'increment no va ser, tan sols, quantitatiu, sinó que també es va reflectir en la qualitat dels productes. Aquest fet, d'una importància clau per entendre les transformacions estructurals de la manufactura, va ser causat per importants canvis en la demanda, caracteritzats, entre d'altres coses, per una major capacitat adquisitiva dels compradors. Així mateix, el paper de l'Estat absolut com a demandant de productes manufacturats, particularment per als exèrcits regulars —cada cop més grans—, va tendir a créixer de forma molt notable. En aquestes circumstàncies, aquells centres productors que van mostrar una major capacitat d'adaptació davant aquests canvis acabarien per consolidar les seues posicions en els diferents mercats i, en molts casos, assentant les bases dels posteriors processos d'industrialització. El cas d'Alcoi resulta, doncs, paradigmàtic en el context de la draperia espanyola del set-cents, ja que, partint de posicions modestes —unes 2.000 peces anuals a finals de la dècada dels vint—, va aconseguir situar-se al capdavant dels centres drapers amb una producció superior a les 12.000 peces a la darrera dècada del segle.¹

Tot i que se saben algunes coses referents als mercats de la draperia alcoiana durant el segle XVIII, el tema ha estat, sense dubte, el més desatès per les diferents recerques que s'han practicat.² Per regla general, ningú no ha anat molt més lluny d'allò plantejat en el seu dia pel cronista local José Moya, que va posar de manifest la importància de la demanda de l'estat —vestuaris per als exèrcits—³ i per Aracil i Garcia Bonafé, que també van insistir en el paper del mercat americà.⁴ L'existència d'altres mercats d'alguna rellevància ha quedat al marge

1. L. TORRÓ, *Proto-indústria i acumulació originària de capital a la vila valenciana d'Alcoi (1430-1823)*, tesi doctoral inèdita, Universitat d'Alacant, 2000, 793-794. Per tal de poder establir comparacions cal assenyalar que les vuit principals localitats draperes catalanes plegades van produir un total d'11.430 peces el 1802 segons els càlculs de J. M. BENAUL, *La indústria tèxtil lanera a Catalunya, 1750-1870. El procés d'industrialització al districte industrial de Sabadell-Terrassa*, tesi doctoral inèdita, Universitat Autònoma de Barcelona, 1991, 408. La producció alcoiana també superava la dels principals centres drapers castellans com ara Segòvia (5.167 peces el 1790, segons A. GARCIA SANZ, *Desarrollo y crisis del Antiguo Régimen en Castilla la Vieja*, Madrid, Akal, 1986, 224) o Béjar (amb una producció de 2.701 peces el 1780, segons R. ROS, *La industria textil lanera de Béjar (1690-1850). La formación de un enclave industrial*, Valladolid).

2. Vegeu, per exemple, el treball d'I. VALLÈS, *Indústria tèxtil i societat a la regió d'Alcoi-Ontinyent, 1780-1930*, València, Universitat de València, 1986. Tampoc s'han estudiat aquestes qüestions a les investigacions realitzades en d'altres localitats de l'àrea, com ara Bocairent: J. L. HERNÁNDEZ MARCO, *Estructura económica e industrialización. Enguera y Bocairent durante los siglos XVII y XIX*, tesi doctoral inèdita, Universitat de València, 1980. Aquesta deficiència de base és general a tots els sectors manufacturers valencians, i això es manifesta àmpliament en les síntesis a l'ús; vegeu T. HERNÁNDEZ, «Indústria gremial, manufactures i comerç», dins M. ARDIT (coord.), *Història del País Valencià. IV L'època borbònica fins a la crisi de l'Antic Règim*, Barcelona, Edicions 62, 1990, 71-109. L'única excepció a la regla és, en part, la sèderia valenciana i això gràcies als treballs de R. FRANCH, *El Capital Comercial Valenciano en el siglo XVIII*, València, Departament d'Història Moderna de la Universitat de València, 1989.

3. J. MOYA, *Libro de Oro de la Ciudad de Alcòy*, volum I, Família Moya-Bernabeu, Alcoi, 1992, 30 —el manuscrit original data de 1950.

4. R. ARACIL i M. GARCIA BONAFÉ, *Industrialització al País Valencià (el cas d'Alcoi)*, València, Eliseu Climent editor, 1974, 89-90.

de les consideracions dels historiadors esmentats. Tot i això, la producció drapera alcoiana es va caracteritzar per tenir unes destinacions prou diversificades, entre les quals destacarien —a banda d'Amèrica i els exèrcits— Andalusia i el mercat madrileny.

El present treball pretén efectuar una primera aproximació als mercats de la draperia alcoiana al segle XVIII. La informació que s'hi presenta prové d'una recerca que ha utilitzat com a font principal la documentació de la *Reial Fàbrica de Draps* d'aquesta ciutat valenciana.⁵ Per aquesta raó cal considerar el present article com la presentació d'un material que hauria de ser contrastat posteriorment per una altra recerca amb fonts de caràcter notarial o privat. Amb tot, les proves documentals que contenen els registres del gremi són molt abundants. De fet, ens aporta una informació interessant, especialment pel zel que va demostrar la Reial Fàbrica en defensar els privilegis i exempcions concedits per la monarquia. Així mateix, entre els papers de la Reial Fàbrica s'hi troba també la documentació d'algunes companyies comercials de vida efímera creades a mitjan segle XVIII. Amb açò, i amb el concurs d'algunes altres fonts d'informació consultades de manera no sistemàtica —que ens permeten, fins i tot, aproximacions de caràcter quantitatiu per al final del període— podem acabar de dibuixar alguns dels trets més rellevants dels mercats de la draperia alcoiana del set-cents.

Les destinacions dels draps alcoians

Tot i que sembla probable que en els segles anteriors l'abast dels mercats superaria l'àmbit de la Península Ibèrica,⁶ al segle XVIII, i exceptuant la demanda americana, aquest va ser la principal destinació de la producció alcoiana.⁷ Pel que fa als mercats del sud, destaca en primer lloc el tradicional mercat murcià amb Múrcia, Lorca i Cartagena. Com a prolongació del mateix tindriem el de l'Andalusia oriental amb localitats com Vélez Blanco o la pròpia Granada. Els mercats de l'altre extrem d'Andalusia també serien força rellevants, especialment el de les ciutats de Màlaga, Sevilla i Cadis, porta d'accés al mercat americà. Probablement en la ruta que conduiria cap a les zones productores de llana

5. TORRÓ, *Proto-indústria i acumulació...* La major part de la informació prové de l'Arxiu de la Textil Alcoyana, S.A. (d'ara endavant ATA), empresa de serveis hereva de la dita Reial Fàbrica.

6. Hi ha indicis que els draps d'Alcoi podrien haver tingut com a destí el nord d'Àfrica al llarg del segle XVI, vegeu TORRÓ, *Proto-indústria i acumulació...*, I, 369. Així mateix, la presència documentada de mercaders estrangers —italians i francesos, concretament— a la vila al tercer quart del segle XVII dedicant-se al negoci dels draps, podria ser un indicatiu de la participació de la draperia alcoiana en un comerç d'abast més ampli, vegeu TORRÓ, *Proto-indústria i acumulació...*, I, 396.

7. Totes les localitats que esmentaré a continuació apareixen citades una o més vegades a la documentació d'aquests anys. Com que les referències serien excessives he optat per no reproduir-les. Les principals fonts d'informació provenen d'ATA, Llibre 9è, *Acuerdos de la Real Fàbrica desde 1751 a 1772*, i d'ATA, Llibre 7è (carpeta), *Diferentes minutas de memoriales, passim*. Deixaré de banda, de moment, el mercat americà, al qual em referiré més avant.

d'Extremadura, cal destacar la presència de draps alcoians a localitats del sud-oest de Castella, com Navalejo, Almagro o Almodóvar del Campo. Lògicament, el mercat valencià seguia tenint una gran importància, a la documentació se cita, especialment, Xàtiva, Alacant i València. En darrera instància, cal recordar l'enorme mercat que suposava Madrid.⁸

Junta a aquestes destinacions, ateses com veurem per la xarxa de corresponsals dels fabricants, destaca molt especialment la demanda de l'Estat. Particularment, i pel que sabem fins ara, sembla que les comandes de vestuari per als exèrcits podrien haver suposat un estímul de primer ordre, probablement determinant, per a la draperia alcoiana del set-cents.⁹ La primera petició de la que hi ha constància és de 1717,¹⁰ formulada pel Superintendent General de les Reials Rendes de València. En la seua resposta, els fabricants alcoians es comprometien a fabricar draps setzens —de sis pams d'ample— i vint-i-dosens —de set—, de colors blanc, blau i blanc i blau obscur, amb una producció mitjana de 800 vares mensuals, sempre que se'ls lliurara una bestreta de 600 lliures. Cal tenir en compte que aquesta quantitat representaria —si la comanda durara tot un any— un 20,71% del total de vares estimades produïdes el mateix 1717.¹¹ La presència en el Consell de la Fàbrica era, doncs, realment important ja que suposava l'accés directe a la informació sobre una bona part dels contractes amb els *asentistas* del vestuari de les tropes. Freqüentment el compromís era adquirit per la Reial Fàbrica, que, al seu torn, encarregava la fabricació a companyies formades a posta per a atendre aquestes comandes. Així, en un moment indeterminat de mitjan segle, sembla que sis companyies d'aquest tipus havien proveït disset cossos d'exèrcit diferents.¹² Individualment, a més, les comandes podien arribar a

8. Respecte a això cal tenir en compte, especialment, el treball de D. R. RINGROSE, *Madrid y la economía española (1560-1850)*, Madrid, Alianza, 1985. Vegeu, així mateix, una aportació recent, a J. CRUZ i J. C. SOLA, «El mercado madrileño y la industrialización en España durante los siglos XVIII y XIX» dins J. TORRAS i B. YUN (dirs.), *Consumo, condiciones de vida y comercialización. Cataluña y Castilla, siglos XVII-XIX*, Ávila, Junta de Castilla y León, 1999, 335-354.

9. Sobre el paper de l'augment dels exèrcits i la seua progressiva uniformització en el creixement de la demanda de teixits, vegeu D. ROCHE, *La culture des apparences. Une histoire du vêtement (XVIII-XVIII siècle)*, Paris, Fayard, 1989, 211-244. Una interessant reflexió sobre les relacions entre l'exèrcit, la hisenda reial i l'estat absolutista a J. FONTANA: «El alimento del Estado. Política y Hacienda en el 'Despotismo Ilustrado'», *Hacienda Pública Española*, nº108/109, 1987, 157-168.

10. ATA, Llibre 8è, *Acuerdos de la Fábrica desde 1716 hasta 1728, inclusive*, s. f. (4-X-1717).

11. La producció aquell any segons el que es dedueix dels registres de la *bolla* —segell de plom que autenticava el drap i pel qual els fabricants havien de contribuir amb una determinada quantitat de diners per atendre a les despeses del gremi— pujaria a 1.287 draps. La restitució de la quantitat a partir d'aquesta taxa a TORRÓ, *Proto-indústria i acumulació...*, I, 252-26, ii, II, 775-789.

12. Aquesta informació prové d'ATA, 7è, s. f. (carpeta). Es tracta d'una nota escrita en un petit full que no té data. De tota manera, la informació continguda en aquesta carpeta comprèn un ventall cronològic entre, aproximadament, 1744 i 1772. Les companyies i els regiments esmentats són els següents: (1) Pasqual Irlés i altres, Algarve, Bramante, Alcántara, Granada i Santiago; (2) Vicent Joan Carbonell i altres, Monteros del Rey, Carabineros Reales, Alabarderos i Guardias de Corps —tots regiments de cavalleria—; (3) Andreu Sanz i altres, Caballeria de la Reina, Dragones de Batavia —també regiments de cavalleria— (4) Abdó Pérez i altres, Milicias de España; (5) Josep Torregrossa i altres, Barcelona, Calatrava; (6) Guillem Gosálbez i altres, Órdenes, Lusitania, Guardias españolas y valonas, Artilleros de Orán.

quantitats realment importants. El gener de 1762, per exemple, Andreu Sanz lliurava a l'intendent de València 167 draps divuitens de diferents colors que sumaven un total de 6.332 vares.¹³ No hi ha cap dubte que el principal proveïdor de l'exèrcit al llarg de la major part del segle va ser la Reial Fàbrica. Als diferents contractes signats entre l'exèrcit i els assentistes sempre solia indicar-se que la tela dels vestits havia de ser de drap d'Alcoi «*u otro equivalente de las Fábricas del Reino*».¹⁴

Despatxar els draps: qualitats i formes de comercialització

Ben poc és el que sabem fins ara sobre les qüestions referides a les qualitats demandades i sobre les diferents formes de comercialització de la draperia alcoiana. Pel que fa a les primeres, són molt importants ja que condicionen qüestions tan transcendents com l'acumulació de capital. Una millora qualitativa implica un augment de la quantitat de capital esmerçat, tant fix com, especialment, circulant. Els draps fins requereixen major temps de treball: de filat, de teixit, de batanat i un millor tenyit. Tot açò amb un augment del consum de matèries primeres: llana de major qualitat, tints, oli, sabó, etc. En definitiva, aquests canvis impliquen una important acumulació de capital¹⁵ i, paral·lelament, la subordinació progressiva d'un important nombre d'artesans. En el segle XVIII, amb més intensitat que durant la segona meitat del XV i la primera del XVI, l'increment de la demanda va estar lligat en gran mesura al creixent poder adquisitiu dels segments socials consumidors, i, en relació amb açò, fortament marcat pels canvis en la moda.¹⁶ Això explica la tendència vers la producció de teixits de major qualitat i valor afegit: a les tradicionals fabricacions de draps catorzens, setzens i vint-i-dosens,

13. ATA, 7è, s. f. (15-I-1762). El mateix any també disposem d'un altre document que ens indica que Tomàs Mataix i Francesc Muntó, fabricants d'Alcoi, tenien un contracte per a servir cinquanta draps blaus i blancs —divuitens, vint-i-dosens i vint-i-quatre— per al vestuari del regiment —Invalidos de España—; ATA, 7è, s. f. (14-XII-1762)

14. Vegeu Ros, *La industria textil lanera...*, 160. Tota la informació que aporta aquesta autora —basada, a més de les seues pròpies recerques, en els treballs de Manuel Gómez i Vicente Alonso— tendeix a situar Alcoi com el principal centre de proveïment per a l'exèrcit entre la dècada dels vint i la dels vuitanta —ambdues incloses—, vegeu pàgines 158-162.

15. En aquestes circumstàncies tendien a aparèixer economies d'escala a causa de la creixent proporció de capital invertit; vegeu J. K. J. THOMSON, *Clermont de Lodève (1633-1789). Fluctuations in the prosperity of a Languedocian cloth-making town*, Cambridge, University Press, 1982, pp. 119-124.

16. Per a totes aquestes qüestions, i pel que fa al consum d'articles tèxtils, resulta imprescindible la monografia de Roche, *La culture des apparences...*, *passim*. A nivell més general, cal veure també, del mateix autor, *Histoire des choses banales. Naissance de la consommation dans les sociétés traditionnelles (XVIIe-XXe siècle)*, Paris, Fayard, 1997. Els canvis en la demanda al segle XVIII van ser qualificats com a «revolució del consum» per N. MCKENDRICK, «The Consumer Revolution of Eighteenth-Century England» dins N. MCKENDRICK, J. BREWER i J. H. PLUMB (ed.), *The Birth of a Consumer Society. The Commercialization of Eighteenth-Century England*, London-Bloomington, Europa Publications Limited, 1982, 9-33. Una visió recent sobre aquestes idees i el seu impacte a la historiografia espanyola a B. YUN, «La historia económica por el lado de la demanda y el consumo: unas reflexiones generales» dins TORRAS i YUN, *Consumo, condiciones...*, 9-23.

s'hi van afegir, progressivament, divuitens, vint-i-quatrens, vint-i-sisens, vint-i-vuitens, trentens, trenta-dosens, trenta-sisens i, fins i tot, trenta-vuitens i quarantens.¹⁷ De fet, les ordenances de 1723¹⁸ semblen haver tingut aquest objectiu com el fonamental, atesa la seua menor preocupació per les qüestions alienes a la reglamentació de la qualitat dels draps. A més, cal afegir una innovació constant en els tints. En termes generals, doncs, i encara que els draps inferiors i les baietes sempre van tenir una gran importància, la draperia alcoiana sembla haver-se adaptat amb fortuna als atzars canviants de la moda dihuitesca.

En aquest sentit, la insistència que Aracil i Garcia Bonafé van fer en la qualificació de la producció alcoiana com de baixa qualitat tan sols és vàlida parcialment.¹⁹ És possible que, en comparació amb altres centres drapers, la proporció de teixits de qualitat baixa sempre fora superior al cas d'Alcoi; això, però, en el marc d'una clara tendència general a la producció de béns de major qualitat. La tendència inversa, al descens qualitatiu en termes absoluts i relatius, és, doncs, un fenomen del segle XIX. La particularitat rau en el fet que els altres centres industrials drapers de rellevància —Sabadell i Terrassa, sobretot— van basar llur espectacular creixement precisament en la producció de draps fins.²⁰ Encara que és molt agosarat, crec que, en el cas d'Alcoi, aquest biaix, que va marcar, a més, el seu declivi relatiu respecte a les ciutats esmentades, podria explicar-se com una adaptació als seus mercats després de la pèrdua de les colònies americanes —que consumien els teixits de major qualitat—²¹ i el descens del poder adquisitiu del cada vegada més important mercat andalús. Hi tornaré a insistir més avant.

Pel que fa a les fórmules de comercialització, cal destacar que els fabricants alcoians van adoptar estratègies tendents a minimitzar el volum de capital circulant esmerçat.²² La xarxa de botigues privades que es constata al començament del

17. Aquesta informació, com alguna altra que esmentaré més avant, prové de les interessantíssimes respostes a un qüestionari que va remetre la Real Junta General de Comercio y Moneda per conèixer l'estat de les fàbriques l'any 1763; ATA, 9è, ff. 235r a 238v (la referència, f. 235r). Ha estat resumit per MOYA, *Libro de Oro...*, I, 40-42.

18. Podeu consultar una transcripció a L. TORRÓ, *La Reial Fàbrica de Draps d'Alcoi. Ordenances gremials (segles XVI al XVIII)*, Alcoi, Ajuntament d'Alcoi-Institut de Cultura «Juan Gil-Albert», 1996, 57-72.

19. ARACIL i GARCIA BONAFÉ, *Industrialització...*, *passim*. Jo mateix, també l'he analitzat des d'aquesta perspectiva, L. TORRÓ, «Sobre la protoindustrialització. Reflexions a partir d'un cas local: Alcoi (segles XVI-XIX)», *Afers* 19, 1994, 133-141.

20. Vegeu J. M. BENAUL, «Especialización y adaptación en la industria textil lanera, 1750-1913», dins J. NADAL i J. CATALÁN (ed.), *La cara oculta de la industrialización española. La modernización de los sectores no líderes (siglos XIX y XX)*, Madrid, Alianza, 1994, 199-223.

21. Vegeu el darrer apartat de l'article.

22. Hom pot contrastar les estratègies dels paraires alcoians amb els catalans, J. TORRAS, «Redes comerciales y auge textil en la España del siglo XVIII», dins M. BERG (ed.), *Mercados y manufacturas en Europa*, Barcelona, Crítica, 1995, 111-132. També resulta interessant el contrast amb les formes de comercialització practicades pels seders valencians, R. FRANCH, «El comerç valencià amb Amèrica al segle XVIII. Una relació de caràcter indirecte», *Afers* 19, 1994, 639-658; un assaig de comparació a L. TORRÓ, «Al voltant dels orígens de la industrialització valenciana», dins J. AZAGRA, E. MATEU i J. VIDAL (ed.), *De la sociedad tradicional a la economía moderna. Estudios de historia valenciana contemporánea*, Alacant, Institut de Cultura «Juan Gil-Albert», 1996, 46-48.

segle xvii²³ s'eixamplaria de forma considerable al llarg del segle xviii, així, per exemple, la «Companyia d'Alcoi»,²⁴ reconeixia a mitjans dels anys 50 que «...*tiene de presente y de su cuenta, tiendas de paños en varias partes, como en Valencia, Granada, Málaga y Almódovar del Campo, lo qual contribuye al beneficio público de dichas ciudades, pues con el abasto de nuestros paños, impide o minora la yntroducción de los estrangeros...*».²⁵

Dels escassos testimonis que he pogut localitzar es dedueix, a més, que era freqüent l'associació de diversos fabricants amb un comerciant d'una determinada localitat per instal·lar-hi una botiga.²⁶ Així doncs, la principal diferència entre l'estratègia comercial dels fabricants alcoians respecte dels catalans, sembla residir en la utilització, per part dels primers, d'agents originaris dels llocs de destinació dels draps. A diferència de Catalunya, al País Valencià no sembla haver existit cap «diàspora» mercantil,²⁷ la qual cosa podria haver suposat una debilitat important de les xarxes comercials dels productors de teixits valencians. De fet, la xarxa d'agents dels seders valencians a Andalusia —de característiques coincidents a la dels fabricants alcoians pel que fa a l'origen dels esmentats agents— sembla haver tingut bàsicament com a objectiu la venda de llur producte als carregadors d'Índies de Cadis, que eren els qui s'encarregaven de la distribució posterior a Amèrica.²⁸

Durant aquest període, en termes generals, i a banda de la presència —fixa o discontinua— de comerciants forasters a la vila, els paraires-fabricants haurien preferit el tracte directe amb els comerciants dels punts de venda, a més de la visita a les diferents fires.²⁹ Entre aquestes, destaquen les de Xàtiva, i, particularment, les de Múrcia i Lorca.³⁰ Als llibres del gremi hi ha referències directes de l'anada d'alcoians amb llurs draps a les localitats d'Alacant, Cadis,

23. TORRÓ, *Proto-indústria i acumulació...*, I, 369-372.

24. Vegeu el següent apartat.

25. ATA, 7è, s. d., s. f.

26. Per exemple, el contracte entre Dionís Gisbert, Llorenç Moltó i Joan Llàcer, fabricants d'Alcoi, d'una banda, i Vicent Pujades, comerciant de València, d'una altra, per obrir una botiga a la ciutat de València, ATA, 7è, s. f., 9-VIII-1757.

27. Vegeu TORRAS, «Redes comerciales...», 122-127.

28. Vegeu FRANCH, «El comerç valencià...».

29. Per a contrastar el paper de les fires al cas català cal recórrer als treballs d'A. MUSET, «Ferias y mercados al servicio del negocio catalán (siglo xviii)», dins TORRAS i YUN, *Consumo, condiciones...*, 1999, 323-334.

30. Fins el punt que la «Companyia d'Alcoi», les destacava als seus estatuts fundacionals i l'estatut 13 deia el següent: «Que se han de tomar las providencias en tiempo para disponer todos los años hasta unas cincuenta piezas de paño de todas suertes y colores para las ferias de Murcia y Lorca; mientras se discurre poder lograr en ellas éxitos favorables.» Sembla evident, doncs, que, a més de les vendes realitzades, aquestes fires funcionaven com una mena d'escaparata que permetria obtenir diferents contractes. No tindria sentit, si no fos així, que una companyia que declarava produir fins a 1.200 draps en un sol any, li atorgués tanta importància a una fira per vendre tan sols 50 peces -4,17%. Vegeu les valoracions sobre el paper que representen les fires que fa MUSET, «Ferias y mercados...», 332.

Cartagena, Lorca, Madrid, Múrcia, Sevilla, Vélez-Blanco i Xàtiva.³¹ Així mateix, he pogut documentar un tipus de contractació amb comerciants d'altres llocs per la qual els fabricants els concedien facultats per tal de poder cercar-los comandes a la bestreta.³²

D'aquesta manera es crearia, a poc a poc, una xarxa de comercialització condicionada per les relacions personals de confiança i per les necessitats de transport. Per als fabricants era força important assegurar-se els retorns per tal d'abaratir al màxim els costos de la remesa dels draps a llurs destinacions. La «Companyia d'Alcoi» es defenia als anys cinquanta contra les acusacions que li feien de comerciar amb altres gèneres diferents als draps amb la següent argumentació: «...*que es verdad tratamos en los géneros expresados [cànem, paper i llenç], pero es más por nesesidad que por inclinación, dando motivo a ello el tener la compañía aprestados dos carros de su cuenta que sirven para conducción de sus paños a varias partes, y por que de buelta no vengan de vacío, trahen (de los parages donde no hay lana) algunos de estos géneros. Y así, el tratar en ellos más es por incidencia que por intento particular, y por que se discurre que esto cede en provecho del común, a quién se le abastese de varios géneros que no tendría sin el auxilio de dichos carros...*».³³

Així doncs, del text es dedueix que el proveïment de matèries primeres era crucial per anar configurant l'esmentada xarxa. Per tant, s'establien unes relacions particulars amb les zones productores de llana. Els traginers —forasters o de la pròpia vila— s'emportaven draps i tornaven amb llana. De la mateixa manera que, moltes vegades, les remeses de draps podien contenir teixits de diferents fabricants, també ocorria el mateix amb la llana. Aquest producte, a més, disposava d'espais *ad hoc* —concretament el mesó de la vila— on es realitzaven intercanvis, tant per part de traginers, com per part de grans fabricants que importaven més llana de la que necessitaven i venien els sobrants a fabricants amb menor poder econòmic.³⁴

31. Per posar un exemple, a través d'un memorial presentat per Cristòfol Cardona, veí d'Alacant, es dedueix que a aquesta ciutat hi havia, el 1755, una mena de corresponsal informal que solia actuar com a corredor d'orella dels fabricants d'Alcoi; ATA, 9è, f. 11r i v. Açò reforçaria l'argumentació sobre el caràcter de la xarxa comercial alcoiana comentat a l'anterior paràgraf.

32. Per posar dos exemples, els atorgaments de poder de Guillem Gosálbez, Vicent Gisbert i Josep Moltó al mercader de Madrid D. Francisco de la Azuela y Reygadas —AMA, XVI.I.508, *Protocol de Tomàs Gisbert*, 7-XII-1731, s. f.— i de Joan Olcina a Jaime Dot, també comerciant de Madrid —AMA, XVI.I.589, *Protocol de Cristòfol Mataix*, 12-VII-1791, ff. 162v a 163v.

33. ATA, 7è, s. d., s. f.

34. Totes aquestes qüestions es dedueixen del pleit —Arxiu Municipal d'Alcoi (d'ara en avant AMA), II.8.1-1, CA-3786, 5.538: *judicis verbals conciliatoris*, 1782-1855, s. f., 21-VIII-1782— que Francesc Valor, fabricant de draps i arrendatari del dret de cisa, va mantenir amb Abdó Pérez, al qual havia denunciat per haver introduït noranta arroves de llana i haver-les venudes (a cinquanta-set rals de billó / arrova sense pagar el corresponent dret de cisa. El dit Pérez aporta testimonis (31-VIII, Joan Silvestre, *perayre*, i Antoni Silvestre *perayre*) que diuen que Pérez els ha dut pel seu compte cinc càrregues de llana (dos i tres, respectivament). Tot i que li donen la raó a Abdó Pérez (2-IX), Valor torna a insistir el 7-IX dient que Pérez ha introduït noranta-sis arroves en tretze càrregues i que després de repartir-ne quatre les altres nou es venen al Mesó. Pérez diu que havia demanat sis càrregues, però que els corresponsals en «Sujar» li n'han enviat més; ell n'ha pres quatre només perquè les altres no tenien la suficient qualitat i les ha enviat al mesó per a vendre-les pagant el corresponent de cisa.

Les grans companyies comercials de mitjan segle

Un capítol a part mereixen els intents de formació de grans companyies comercials a mitjan segle.³⁵ A finals de 1753 i a començament de 1754 es van constituir a Alcoi dues companyies estables —o «...*cuerpo amistoso de caudales*...»— destinades a la fabricació i comercialització de draps.³⁶ Si hem de creure Moya i Vilaplana, la iniciativa de la primera —anomenada senzillament «*Compañía*»³⁷— constituïda el 31 de gener de 1753, va partir del sacerdot mossèn Vicent Albors i Gisbert,³⁸ i s'hi van incorporar dotze fabricants, amb els Torregrossa i els Albors al capdavant, però també amb la presència d'altres destacats fabricants, com, per exemple, Guillem Gosálbez. Quasi amb tota seguretat, la segona agrupació va nàixer, un any més tard, com a resposta a aquesta. Així, el 15 de febrer de 1754 es constituïa la «*Compañía de Comercio a título de la Purísima Concepción de María Santísima, San Miguel y San Phelipe Neri*», amb divuit socis, entre els quals destaquen els Gosálbez i els Moltó,³⁹ així com la presència del comerciant d'origen francès, Pere Servet, propietari d'una botiga «...*de todo género de liensós y texidos de seda y lana*...». La interpretació que van fer en el seu dia Aracil i Garcia Bonafé en el sentit que la creació d'aquestes companyies suposava una alternativa institucional a la Reial Fàbrica de Draps no sembla correcta. Aquests autors van afirmar que amb la formació de les companyies «...només restaren a la Reial Fàbrica els industrials menys potents econòmicament...» (p. 103). Més aviat a l'inrevés, els membres de les dues companyies, quasi sense excepció, formaven part de l'elit que governava el gremi alcoià.⁴⁰

35. La documentació sobre dues companyies es troba a ATA, 7è, s. f. Aquesta documentació va ser resumida i comentada àmpliament en el seu moment per ARACIL i GARCIA BONAFÉ, *Industrialització...*, 99-107, per tant ací procuraré obviar els detalls citats a l'esmentat treball. En aquest cas, els autors d'*Industrialització al País Valencià* segueixen fil per randa allò que prèviament havien escrit José Moya i José Vilaplana, afegint tan sols alguna petita correcció pel que fa a algun detall —com, per exemple, la data de dissolució de la primera de les dues companyies. De fet, a la nota 5 del capítol corresponent, escriuen, referint-se a la documentació de la segona companyia: «item les dades corresponents a aquesta societat preses de MOYA, *Libro de Oro...*, I, 31, per no haver trobat a l'Arxiu de la Fàbrica 'cap document relacionat amb la dita societat'» (p. 102) Tanmateix, els papers d'aquesta altra companyia són a la mateixa carpeta. La confusió es deu, segurament, a les troballes documentals ocorregudes a l'arxiu de la *Textil Alcoyana* produïdes amb posterioritat a la recerca d'Aracil i Garcia Bonafé.

36. Aquest fenomen tampoc no és exclusiu d'Alcoi ja que també ha estat observat a Béjar; vegeu Ros, *La industria textil...*, 167-177. Com es pot comprovar, els problemes que els afecten són també molt semblants.

37. ATA, 7è, s. d., s. f.

38. Vegeu el resum d'ARACIL i GARCIA BONAFÉ: *Industrialització...*, 99-107.

39. Els divuit socis, en el mateix ordre que se'ls cita al document, són Cristòfol Gosálbez, Antoni Cantó, Dionís Gisbert, Bertomeu Moltó, Andreu Sanz, Llorenç Moltó, Joan Llàcer, Josep Gosálbez, Vicent Joan Gosálbez, Geroni Silvestre, Pere Servet, Josep Miralles, Tomàs Gisbert de Bernat, Francesc Payà, Carles Monllor, Vicent Moltó, Joaquim Cantó i Lluís Pérez; ATA, 7è, s. f.

40. Als consells del gremi elegits el 1753 i el 1754, apareixen —a un o als dos— els següents membres de la primera companyia: Guillem Gosálbez (1753, 1754), Macià Torregrossa (1753), Baptiste Jordà (1753), Joaquim Albors (1753, 1754); en total cinc de dotze. Pel que fa a la segona, tenim els següents: Dionís Gisbert (1753), Bertomeu Moltó (1753, 1754), Andreu Sanz (1753), Antoni Cantó (1754), Josep Gosálbez (1754), Francesc Payà (1753, 1754), Carles Monllor (1754), Joaquim Cantó

En realitat, a banda de la coincidència en el temps, ambdues companyies adquireixen una forma ben diferent. Els fabricants ajuntats a la «Companyia d'Alcoi»⁴¹ assenyalen que tenen en comú el que «...desde el año 1718 a esta parte aya estado a cargo de los antedichos, casi sin interrupciones, el obrage y maniobra de diferentes vestuarios para las reales tropas de Su Magestad...».

D'aquesta manera, a l'«exordio» els fabricants reconeixen que darrere de la companyia es trobava el fet que «...les aya mostrado la experiencia que para acertar en la uniformidad de color y calidad en los paños de vestuario y en la perfección y esmero de los demás, concurre como único medio el que se haga acopio de las lanas por una sola mano y conducto en los sitios convenientes, y que sus manufacturas corran por una misma dirección...».

La companyia, per tant, es limita a agabellar llana i repartir-la entre els socis a preus convinguts. D'altra banda, l'acord suposava la recollida i la distribució de comandes, així com la comercialització final. Pel que fa a la fabricació, els «directors» tan sols es limiten a la supervisió de les peces que se'ls lliuren, de tal manera que, a més de la gestió comercial, la seua funció seria semblant a la d'uns veedors privats. És a dir, en la pràctica la companyia havia de funcionar com una mena de consorci que actuava d'intermediari entre els socis i el mercat, sense que, tret dels draps i del capital inicial, cap altre bé dels socis formara part del seu patrimoni. Per contra, la Companyia de la Puríssima Concepció no es limitava a les qüestions merament comercials. De fet, s'inclouen com a béns de la companyia la botiga de Pere Servet i els batans de Pere Gosálbez i Joan Llàcer; així mateix, hom fa propòsit d'instal·lar una fàbrica de sabó i uns tints. Probablement per aquestes majors dimensions, aquesta companyia va ser liquidada més prompte que la primera.⁴²

El fet és que, finalment, ambdues van acabar desapareixent. I això malgrat les seues dimensions: segons un paper de la primera va arribar a fabricar fins a 1.200 draps en un sol any,⁴³ la qual cosa suposa, atès el nivell de producció de mitjan anys cinquanta, que els dotze mestres que hi participaven —3,45% del total— fabricaven al voltant d'una quarta part del total de draps produïts a Alcoi.⁴⁴ De l'informe que precedeix a la dissolució de la Companyia d'Al-

(1753); vuit de divuit. En total, dels dinou elegits —dels dotze consellers de 1754, cinc repeteixen—, tan sols sis no formaven part d'alguna de les dues companyies.

41. Em referesc a la primera de les dues. Utilitze aquest nom, seguint Aracil i Garcia Bonafé, per distingir-la de l'altra ja que, de fet, no en té cap; als documents s'hi refereixen com «la companyia», sense més. Totes les cites provenen d'ATA, 7è, s. d., s. f.

42. A una data indeterminada, però. El cert és que a un document de la primera s'hi diu textualment «...en días passados se erigió otro asociamiento compuesto de fabricantes de conocida habilidad y de suficientes haveres para ello, el que no ha podido subsistir, o ya sea por no combinarse los genios, o porque en una república siempre que a un mismo designio conspiran diferentes partidos, hay el riesgo de que renazga [sic] alguna emulación o etiqueta, y los que se habían de concordar como amigos, es yqual se compitan con encono pernicioso de rivales».

43. ATA, 7è, s. d., s. f.

44. Les dades de mestres i producció són del 1753 i provenen dels informes sobre els augments de la Reial Fàbrica, ATA, 7è, s. f. La xifra de producció s'adiu perfectament amb la mitjana de l'estimació calculada per mi als anys pròxims; v. *supra*, n. 10. Per posar un altre exemple, les

coi⁴⁵ es desprèn amb claredat que el principal entrebanc és l'excessiu estoc de llana i la consegüent lentitud en la rotació del capital circulant. És a dir, tots els anys es feia una forta inversió inicial en l'adquisició de llana de qualitat a bon preu —més de 30.000 lliures anuals— que tardava massa temps a rendir els beneficis: *«...por pronto que se den y se despachen los primeros paños, siempre passa medio año, y si después se venden al fiado de seis meses pasa todo un año para sacar el útil de aquel dinero que se empleó en lana. A más que si los primeros tardan un año en dar el provecho los que se hazen al medio y fin del año tardan año y medio o dos años. Y aún indepente [sic] de todo lo dicho es presiso atender que en las manufacturas de los antedichos paños es presiso emplear otras treinta mil libras (...) Pero lo que haze más al caso es que si dichas 60.000 libras se empleasen en otra espesie de negociado podían dárseles dos o tres bueltas al año, y en la forma en que corren no llega a dárseles una...»*.

A més, el fet que concorregueren fabricants de capitals diferents —segons el text, des de 400 lliures fins a les 8.000— feia que, en la pràctica, els grans estaven finançant el negoci als més menuts, sense obtenir una compensació suficient per aquest finançament.

Tot i el fracàs d'aquestes iniciatives, són força interessants en el sentit que demostren dues qüestions importants. La primera, és la penetració dels draps alcoians en determinats mercats importants, particularment l'exèrcit i la cort. La segona, la maduresa de la manufactura d'Alcoi en el context espanyol; tant pel que fa a les formes de comercialització, com pel que fa als processos i les relacions de producció. A més, la seua documentació demostra que els fabricants alcoians mantenien un contacte estret amb el mercat que els permetia una ràpida adaptació a les seues exigències, tant en allò que toca al tipus de draps com als colors, molt subjectes als canvis de les modes. La clau del contacte amb el mercat era, per tant, la xarxa de comercialització amb els agents anomenats *corresponsales* o *correspondientes*, amb els qui s'establia una particular relació de confiança. Els estatuts de la Companyia d'Alcoi hi insisteixen especialment: *«Que sea de cargo de los Directores mandar tintar los colores de las lanas y distribuir las remesas de los paños a partes diferentes. Y así en los días de correo, aquél que tenga encomiendas de sus corresponsales, lo hará saber a la Junta Privada de Directores que abrá en esos días (como se dirá en su lugar) para que den providencia.»*

Tots aquests mecanismes permetien, alhora, especialitzar-se i respondre amb agilitat als canvis en els mercats.

43.200 vares castellanés que suposarien els 1.200 draps equivaldrien a un 23'42% de la producció segoviana del quinquenni 1751-1755, GARCIA SANZ, *Desarrollo y crisis...*, 224.

45. Aquest informe és objecte de comentari per part d'ARACIL i GARCIA BONAFÉ, *Industrialització...*, 101-102. La cita prové d'ATA, 7è, s. f.

La Reial Fàbrica d'Alcoi i el gremi de mercaders de Madrid

Cal esmentar, a banda, l'acord que la Reial Fàbrica va establir el 1736 amb els cinc gremis de Madrid.⁴⁶ Els privilegiats contactes de la institució gremial alcoiana amb la Cort —dificilment explicables en l'estat actual dels coneixements— són un element importantíssim a l'hora d'entendre l'evolució de la draperia alcoiana del XVIII. El contracte amb el gremi de mercaders de Madrid —integrat dins els Cinco Gremios Mayores⁴⁷ va permetre mantenir durant tot el segle un establiment obert a dita vila. L'anomenada *Cassa almanzen*⁴⁸ va servir teixits alcoians als consumidors madrilenys i va servir de punt d'enllaç amb la puixant classe mercantil de la Cort. En aquest sentit, sembla que Alcoi es va especialitzar en el proveïment de draps per a lliurea, arribant a proveir en algun moment la mateixa Casa Reial.⁴⁹ Els draps de lliurea eren aquells que s'utilitzaven per a vestir els servidors de les cases nobiliàries. Normalment eren draps divuitens, però també de major qualitat, com, per exemple, els vint-i-dosens.⁵⁰ Realment, encara que no ho sembla, representava un mercat molt ampli ja que les cases nobiliàries —per no parlar de la Casa Reial— mantenien veritables exèrcits de criats i depenents; com ara les de Medinaceli i Arcos que en tenien, solament a Madrid, al voltant de 3.000 cadascuna.⁵¹ Les relacions amb la Cort no es limitaven a les qüestions estrictament comercials sinó que el gremi mantenia permanentment un agent —advocat— que duia els seus assumptes a prop dels centres de poder, especialment a la Reial Junta de Comerç i Moneda.⁵²

46. Com que no es conserva documentació de les juntes d'aqueixos anys —tan sols hi ha un llibre de comptes— no es té cap còpia del dit conveni, que es va signar el 5-V-1736 davant d'un notari madrileny. Tanmateix, el 1787 es redacten uns nous capítols que hi fan referència; ATA, 9èbis, juntes del 26-IV-1787, 4-VIII-1787 i 27-IX-1787, s. f. L'existència d'aquesta companyia havia estat esmentada per MOYA: *Libro de Oro...*, I, 37, que no havia pogut fixar la data de constitució per no haver tingut accés al llibre citat ja que, com he assenyalat abans, forma part de la documentació recuperada en temps relativament recents —de fet Aracil i Garcia Bonafé tampoc no el van poder consultar.

47. Per a l'estudi d'aquesta institució segueix sent imprescindible el treball clàssic de M. CAPELLA i A. MATILLA, *Los cinco gremios mayores de Madrid. Estudio crítico-histórico*, Madrid, Cámara de Comercio e Industria de Madrid, 1957.

48. Aquest magatzem sembla que va estar instal·lat amb anterioritat al conveni amb el gremi de mercaders, ja que és citat per primera vegada en el rendiment de comptes de l'any 1734; ATA, Llibre 6è, *Cuentas de la fàbrica desde 1732 hasta 1741, inclusive*, ff. 18r a 23v (19-I-1735); la cita al f. 19r. Els fabricants de Béjar també hi van tenir obert un establiment d'aquest tipus des de 1720, amb la particularitat —i l'avantatge, com veurem a la segona part del capítol— de no haver de comptar amb la participació dels cinc gremis; Ros, *La industria textil...*, 164-165. Així mateix, la Reial Fàbrica de Guadalajara també va mantenir una *lonja* oberta a Madrid des de 1722; A. GONZÁLEZ, *Estado e industria en el siglo XVIII: la fàbrica de Guadalajara*, Madrid, Fundación Universitaria Española, 1980, 674.

49. ATA 9èbis, 4-III-1787, s. f.

50. ATA, 9è, f. 77r i v (15-III-1755) i f. 80r i v (30-XII-1755). Sobre la importància del vestit dels criats com a símbol de distinció de les grans cases nobiliàries plasmat en l'uniforme o *librea*, vegeu C. SARASÚA, *Criados, nodrizas y amos. El servicio doméstico en la formación del mercado de trabajo madrileño, 1758-1868*, Madrid, Siglo XXI, 1994, 79-85.

51. J. LYNCH, *El siglo XVIII. Historia de España, XII*, Barcelona, Crítica, 1991, 207-208.

52. La primera referència es troba a la mateixa rendició de comptes de 1734 citada abans. Vegeu *supra*, n. 46. En aquest moment el gremi també tenia un agent-advocat a València; tot i això, aquest darrer desapareix ben prompte.

El paper de la Reial Fàbrica en la defensa del mercat madrileny va seguir sent crucial fins als inicis del segle XIX. No debades, sembla que la quota de mercat que hi va assolir la draperia alcoiana era especialment important.⁵³ De fet, a l'abril de 1787 la Reial Fàbrica iniciava una sèrie de tràmits per evitar els perjudicis que els *directores* del magatzem a Madrid els causaven.⁵⁴ El problema, en aquest cas, era que se'ls obligava a pagar un dret pels draps venuts al Banc de Sant Carles que, des de 1785,⁵⁵ s'ocupava dels encàrrecs de roba per a la Casa Reial i l'Exèrcit.⁵⁶ Finalment, el setembre del mateix any s'arribava a un acord, els termes del qual ens indiquen quins eren els sistemes de comercialització que els fabricants alcoians utilitzaven per a la vila de Madrid.⁵⁷ El magatzem

53. De les dades aportades per J. Cruz i J. C. Sola es desprèn que els teixits de llana alcoians tenien un lloc privilegiat en els magatzems dels comerciants madrilenys. Segons aquestes dades, un 44% dels draps eren de procedència nacional, «...de ellos el setenta y tres por ciento procedían de las fábricas reales de Ezcaray, Guadalajara, San Fernando, Cuenca, Brihuega, Madrid y especialmente de Alcoy...». Tot i la presència de teixits de llana catalans —prop de la quarta part—, acaben afirmant que «...en definitiva, la mayor parte de estos géneros viajaban a la capital desde Castilla y Valencia»; és a dir, des de Castella i Alcoi. Cruz i SOLA, «El mercado madrileño...», 345.

54. En abril d'aquell any la junta es reunia i s'expressava en els següents termes: «Siendo así juntos ablaron en punto a los perjuicios que experimentan los individuos de este gremio en las piezas de paño que llevan de venta a la villa y Corte de Madrid, así para la Casa Almacén, como por encargos particulares de los mercaderes de ella, dimanados de no cumplir sus directores con lo prevenido en los capítulos de transacción...»

ATA, 9èbis, 26-IV-1787, s. f.

55. ATA, 9èbis, 14-VI-1785, s. f. De fet, les comandes fetes pel dit banc eren realment importants, com la que consta el 1786, quan, davant la junta, el corregidor informa: «...que habiendo venido Don Pedro Vicente Gilabert, comisionado del Banco Nacional de San Carlos en la Ciudad de Valencia <por si> entrega<rse> de varios paños que tenía contratados en esta villa para el mencionado banco, se propuso a Su Merced que trahía unas muestras de paños 40nos de diferentes colores con el fin de que, si se podían imitar, contratar aunque fueren asta quatro mil piezas para la Compañía de Filipinas. Y que a este fin podían convocar a algunos fabricantes que le nombró. Y por Su Merced se le hizo presente que en este asunto se avía de contar lo primero con el clavarío de la Fábrica y otros, para que, de esta foma, si se verificara su imitación, tuviesen todos que trabajar, que es lo que apetecía Su Merced en todos los asuntos, y esperaba fuesse del mismo dictamen, mediante que tanto avía favorecido a esta fábrica en el año anterior...». ATA, 9èbis, 13-III-1786, s. f.

56. El 4-VIII-1787 —ATA, 9èbis, s. f.—, el síndic Antoni Gosálbez remetia una carta des de Madrid en què senyalava que els draps que els directors del magatzem de Madrid venien al Banc de Sant Carles i els draps de *librea*, els feien pagar el «medio derecho». Proposava que, com que els draps fabricats per al Banc Nacional «lo ha sido por contratas celebradas con Don Vicente Galabert, a quién se le han encargado los paños por los fabricantes que los contrataron y de su cuenta se remitieron a la Corte», que siga Gilabert qui pagara el mig dret. De la mateixa manera tampoc creia que degueren pagar aquell dret pels draps de lliurea per a la Casa Reial, «ni tampoco al de los paños que se fabrican para libreas, porque en jamás se ha pagado de semejantes paños que se fabrican para la Casa Real y dependientes de ella». Finalment informava que es trobava en vies d'aconseguir una revisió dels capítols del magatzem.

57. L'informe remès per Antoni Gosálbez el 27-IX-1787 —ATA, 9èbis, s. f.— sobre les negociacions amb el «Gremio de Paños de la villa y Corte de Madrid», contenia els següents acords, que pressuposaven la modificació del conveni anterior: 1. Que es passaren nota de tots i cadascun dels draps que arribaren al magatzem amb especificació de la sort, el color, el preu i el fabricant. En cas de no complir-se, el gremi de Madrid no en seria responsable, encara que l'encarregat deguera presenciar les vendes dels traginers. 2. Com que els fabricants d'Alcoi preferien acudir per ells mateixos a la fira de Valdemoro, no es podria exigir l'acompliment del capítol 9. 3. Segons

estava regit pel gremi de drapers de la vila de Madrid i acomplia una doble funció: d'una banda, recollir comandes de particulars; i, de l'altra, vendre draps tramesos des d'Alcoi pels propis fabricants mitjançant traginers. Al marge del magatzem, però, els fabricants alcoians recollien les seues pròpies comandes —entre les quals destacarien les dels exèrcits i les de la Casa Reial— gràcies a la xarxa de corresponents que cada fabricant tenia. Així mateix, cal suposar que la visita anual a la important fira de Valdemoro, també suposaria una via de penetració —mitjançant vendes i comandes— al mercat de la Cort i els seus voltants.

Tot i que l'acord a què van arribar amb el gremi de Madrid va suposar una solució provisional, el problema tornaria a sorgir una dècada més tard. El 1797, les dificultats de comercialització dels draps alcoians van impulsar que la Reial Fàbrica protestara per les exigències fiscals que el gremi de drapers de Madrid li imposava, tant els 5,25 rals de billó que es pagaven per les peces dirigides als seus *correspondientes*, com els 10,5 amb què contribuïen en la «*Casa Longa*», en la qual «*se colocan y acomodan los fabricados que se dirigen sin destino particular para proporcionarles salida*». ⁵⁸ Tot indica que l'assumpte no va ser resolt, ja que el 1804 alguns fabricants que havien estat a Madrid informaven a la Junta de la decadència del Magatzem de la Reial Fàbrica a la dita vila, «*...que parece ser casa más para taverna y vendería de especies que para otra cosa...*»; de manera que els comerciants de la Cort s'abstenen de proveir-s'hi de draps per a les seues botigues. ⁵⁹ De fet, el 1809 encara subsistia el problema, tot i que entre aquesta data i 1811 possiblement acabara solucionant-se. ⁶⁰

el capítol 6, les peces dutes per a vendre al magatzem deixaven al gremi de Madrid 10,5 rals de billó, i les que es venien directament als veïns de la Cort (*mercaderes, roperos...*) 5,25 rals de billó, exceptuades les vendes als assentistes de vestuaris de tropes i la Casa Reial, sempre que no hagueren estat contractades mitjançant el gremi. 4. Que els compradors que anaren al magatzem se'ls donara tres dies, passats els quals no pogueren tornar la peça. 5. Que el conveni, tret d'aquestes modificacions, seguirà en vigor.

La Reial Fàbrica va mostrar la seua conformitat «...a excepció de que el arriero conductor de los paños no tenga intervenció ni libertad alguna para su venta». Sembla que volien que els agents del magatzem controlaren els traginers, perquè no pogueren vendre les peces per sota del preu marcat en les paperetes de cada drap, sota pena de 50, i pèrdua dels madrilenys dels 10,5 rals de billó.

58. ATA, 9èbis, 7-II-1797, s. f. Encara que la redacció és un poc obscura sembla que pretenien utilitzar el fet que cap autoritat superior havia sancionat aqueixa exacció per a denunciar-la. Un any més tard, rebien carta de Joan Batiste Llorenç de Madrid —advocat alcoià al qual se li va comissionar la negociació amb els madrilenys—, en què informava que el gremi de Madrid no havia atès la petició de la Reial Fàbrica d'eliminar el pagament de 5,25 rals de billó per peça de drap d'encàrrec particular. Amb tot, no van prendre cap decisió «...atendiendo que [el assumpte] merece toda reflexión...»; ATA, 9èbis, 19-II-1798, s. f.

59. Tornen a insistir en el fet que, a més, el perjudici era major ja que s'havia de pagar per cada peça que s'hi dipositava per a vendre-la. Van acordar comissionar el síndic Antoni Gosálbez Cantó perquè proposara una reforma dels capítols acordats el 1787 amb els cinc gremis de Madrid, per tal de posar-hi remei. ATA, 9èbis, 29-XII-1804.

60. Es conserven referències del problema a ATA, 10è, 2-I-1806, 2-I-1807, 2-I-1808, 2-I-1809 i 2-I-1811, s. f. Totes elles en el sentit de complir un acord mai no especificat i reiterant el comissionament al clavari, el síndic i els veedors, per tractar de resoldre la situació.

Els canvis en els mercats abans de la guerra del Francès

Els testimonis del gremi a finals del segle XVIII indiquen una situació de debilitat relativa de la indústria alcoiana. La puixança i la seguretat que manifestaven els fabricants fins els primers anys de la dècada dels noranta es va diluir des de 1796, aproximadament. L' preocupació se centrava, especialment, en la pèrdua de contractes per al proveïment de l'exèrcit. En agost de 1798, el sotsdelegat Josep Gisbert expressava així les raons d'aquesta debilitat: *«Seguidamente el referido Señor Juez Subdelegado habló y dixo: había presentado con alguna publicidad la decadencia que suponía tener esta Real Fábrica en sus maniobras; y que, por lo mismo, algunos oficiales encargados de vestuarios para las Reales Tropas de Su Magestad variavan el destino que hasta ahora se había experimentado de venir a esta villa a contratar la ropa nesaria para dicho fin. Cuyas voces, no dexan de causarle el mayor dolor, así por razón de su Oficio que ha merecido de la Piedad del monarca, con la recomendación y circunstancias que ninguno de los que componen esta Junta ignora; como, y también, por los graves perjubicios que pueden resultar a los yndividuos de esta Real Fábrica que seguramente serían extensivos a todo este vecindario y al de los pueblos circunvecinos que incesantemente se ocupan y emplean en sus labores, lucrando con ello la manutención de sus familias y el desempeño de sus obligaciones. Todo lo qual hacía notorio a este cuerpo para que animados de sus obligaciones, y especialmente los beedores, procuren cuydar y celar el más exacto cumplimiento y devida perfección en la ropa que se fabrique. Denunciando la que no contenga las circunstancias prevenidas por las Reales Ordenanzas y órdenes posteriores expedidas sobre el particular.»*⁶¹

La draperia alcoiana estava perdent, doncs, alguns dels seus mercats tradicionals més importants.

TAULA 1
Destinacions dels draps alcoians (1793)

Lloc	Nombre de peces	Percentatge
Cort	4.000	28,07
Andalusia	3.500	24,56
País Valencià i Aragó	1.200	8,42
Castella	1.100	7,72
Amèrica	700	4,91
Exèrcit	3.750	26,31
TOTAL	14.250	

Font: C. BERAMENDI: *El País Valenciano a fines del siglo XVIII* (edició, introducció i notes a càrrec d'E. SOLER), Alacant, Institut de Cultura Juan Gil-Albert, 1994, 165-166.

61. ATA, 9èbis, s. f., 3-VIII-1798.

Curiosament, però, la demanda militar havia estat darrere de la forta embranzida iniciada a mitjan de la dècada dels vuitanta, i, el que resulta encara més paradoxal, aquesta petita crisi a la frontissa dels segles no es va traduir en una caiguda de la producció. Més aviat al contrari, la informació de la bolla de 1804-1810 indica un nivell de producció sensiblement superior a la dècada anterior.⁶² Aquest fet mostra, amb claredat, que els mercats de la manufactura alcoiana estaven canviant de forma progressiva i notable. Com es pot apreciar a la taula 1, a l'altura de 1793 els tres destins tradicionals de la indústria drapera d'Alcoi —Madrid, Andalusia i l'exèrcit— absorbién quasi les 4/5 parts de la producció.⁶³ La clau de l'adaptació als mercats es troba en el mercat americà. A les dades ofertes pel viatger Carlos Beramendi y Freyre s'aprecia que el mercat d'ultramar era poc rellevant, en canvi, quasi tres lustres després, l'il·lustrat local Francesc Pérez Planelles ens fa saber que de les 432.000 vares castellanques que, segons ell, mesurarien els 12.000 draps fabricats al voltant de 1807, «...de los paños finos se consumen 36.000 varas en la península y 180.000 en las Américas; de los ordinarios se consumen en la Península 178.000 varas y 38.000 en las Américas».⁶⁴ A més, en termes de valor —segons la mateixa font— el mercat americà suposava en aquells moments el 57,04% del total.

Tot i que es tracta d'un sol exemple —i per tant amb risc de no ser representatiu—, la documentació de la Companyia de Pasqual Merita de 1804 apunta en el mateix sentit. En efecte, a l'escriptura de dissolució, el 1811, s'assenyala que, dels prop de 600 draps que la Companyia tenia en aquell moment en el seu poder,⁶⁵ se li devien 373 draps tramesos a Amèrica —117 a Veracruz, 96 a Cadis i 160 de camí cap a dita ciutat—; és a dir, prop d'un 63% del total.⁶⁶

62. Així, sense tenir en compte que és probable que la mida dels draps augmentés, com a mínim a partir de 1803 —i evitant d'aquesta manera errors d'apreciació—, la mitjana de draps que van pagar el dret de bolla entre 1804-1811 —tot i cobrir aquest període una part de les dificultats viscudes amb la guerra del Francès— va ser un 3,84% superior a la de 1791-1797; 12,584 draps enfront de 12.107 draps. Vegeu n. 10.

63. Hom pot comparar aquestes xifres amb les que ofereix J. CUEVAS: *Los orígenes financieros de la industria de Alcoi (1770-1900)*, tesi doctoral inèdita, Universitat d'Alacant, 1999, 68-71v, especialment el quadre 3.13 a la p. 79. De la seua informació destaca, com a novetat respecte a l'exposada fins ací, la presència del mercat galleg (p. 71). Em remet a aquest esplèndid treball per a totes les qüestions relacionades amb les formes de comercialització a aquest període, així com, lògicament, pels aspectes relatius al finançament de les activitats manufactureres.

64. F. PÉREZ PLANELLES, *Plan estadístico de la villa de Alcoi*, manuscrit de 1807 (edició facsimil i introducció a càrrec d'I. VALLES, Ajuntament d'Alcoi-Secció de Geografia de la Universitat de València, 1983), 11.

65. Bé a la «Casa-fàbrica», entre 218 i 220, o bé en forma de deutes no pagats dels draps tramesos a Amèrica a través del corresponent de la Companyia, Juan de Gardoqui. El transport fins a Cadis es feia per mar, a través del port de la Vila Joiosa. Totes aquestes notícies i les que segueixen provenen de l'Arxiu de la Parròquia de Sant Maure i Sant Francesc-Fons Extra-parroquial (d'ara en avant APSMSF-FE), H.1.9[203], s. f.

66. Tot i que en la pràctica possiblement la quantitat fora menor, ja que a aquesta escriptura no s'hi indiquen deutes de draps d'altres llocs, quan el més probable és que existiren com veurem més avant. Així mateix, és probable que no tots els draps tramesos a Cadis tingueren com a mercat final Amèrica. De fet, CUEVAS, *Los orígenes financieros...*, 79, sobre la base dels clients per compte corrent extrets dels inventaris de fabricants servats als protocols notariais alcoians entre 1780 i 1820, distingeix entre ambdues destinacions, representant la primera un 9,94% i la segona un 4,37% del valor dels deutes.

Aquest predomini del mercat americà, però, s'havia produït de poc temps ençà. El 1804, a l'inventari de la Companyia el valor dels deutes de draps venuts a Cadis tan sols suposava un 5,48% del total. De tota manera, aquesta informació no és plenament generalitzable, especialment per l'escassa rellevància d'alguns mercats importants com l'andalús, amb el qual la Companyia sembla haver tingut escassa relació.⁶⁷

TAULA 2
Deutes a la Companyia de Pasqual Merita, 1804

<i>Mercat</i>	<i>Valor (%)</i>	<i>Localitat</i>	<i>Deutor</i>	<i>Valor</i>
Múrcia	4.900 (0,70%)	Cartagena	Miguel Torres	900
		Lorca	Félix Abril i Cia.	4.000
País Valencià	234.725 (33,41%)	Adzaneta	Ignasi Nicolau	1.910
		Alacant	Guillermo Oarrichena	1.878
		Alacant	Gaspar Cabrera	37.938
		Oriola	Antonio Escoubet i Cia. ⁶⁸	147.795
		Onil	Francesc Navarro i Rico	43.075
		València	Antoni Miranda	385
		Elda	Pantaleó Guisot	1.744
Aragó	10.217 (1,45%)	Tarassona	José Luján	280
		Tarassona	Isidre Abad	9.425
		Tarassona	Alonso Atienza	512
Andalusia	2.668 (0,38%)	Écija	Manuel Mayner	1.168
		Granada	Francisco Morales	1.500

67. Això es desprèn amb claredat del copiadore de cartes de l'any 1808; APSMSF-FE, H.4.6(216), *Sigue el copiadore de cartas del año 1808*, s. f.

68. Aquest personatge era un dels escassos comerciants que posseïen terra a Oriola a l'època. Segons J. MILLÁN, *El poder de la tierra. La sociedad agraria del Bajo Segura en la época del liberalismo, 1830-1890*, Alacant, Institut de Cultura Juan Gil-Albert, 1999, 50, era, efectivament, comerciant de teixits i podria representar un bon exemple de la xarxa de corresponents dels fabricants alcoians, com es desprèn del copiadore de cartes citat a la nota precedent.

<i>Mercat</i>	<i>Valor (%)</i>	<i>Localitat</i>	<i>Deutor</i>	<i>Valor</i>
Amèrica	38.494 (5,48%)	Cadix	Juan de Gardoqui	38.494
Castella	4.267 (0,61%)	Segòvia	Fernando Arranz de la Torre	4.267
Extremadura	3.521 (0,50%)	Badajoz	Amador Carbonell i fills	3.521
Illes Balears	11.961 (1,70%)	Palma de Mallorca	Antoni Borrell	11.961
Madrid	179.014 (25,48%)	Madrid	Quintana i Cia.	170.083
		Madrid	Martín Alonso de las Heras	8.931
Exèrcit	212.855 (30,29%)	Burgos	Regiment d'Infanteria	96.633
		Aragón	Batalió de voluntaris	50.222
		Princesa	Regiment d'Infanteria	66.000
TOTAL	702.622			

Font: APSMSF-FE, H.3.I[207], Ynventario del año 1894, 8-II-1805, s. f.

Nota: El valor està expressat en rals de billó, sense tenir en compte les fraccions de «maravedís».

Aquestes modificacions en l'estructura dels mercats no semblen vindre acompanyades de canvis importants en les tècniques de comercialització. Si de cas, el que es pot haver produït és una consolidació de les xarxes de corresponents i dels canals de distribució. L'exemple de la companyia abans esmentada és suficientment representatiu. Els fabricants més importants inverteixen grans quantitats de diners en llana, forment i altres matèries primeres amb què financen tot el procés. En alguns mercats, aquest capital es minimitza mitjançant l'aprofitament de retorns; així, la companyia de Pasqual Merita adquireix quantitats destacades de productes colonials: matèries colorants, sucre, cacau i altres. Aquesta xarxa de distribució sembla haver-se vist reforçada pel paper creixent dels traginers⁶⁹ que, de vegades aprofitant-se de les comandes dels majors fabricants, es dediquen també a vendre draps pel seu compte. És molt probable que una de les eixides de la producció de baixa qualitat que es desenvolupava gràcies als furtcs de llana i d'altres matèries primeres fora precisament aquesta.

69. Tot i això, l'aparença del reforçament d'aquesta pràctica pot ser el resultat d'una major abundància de documentació. De tota manera, el plet del magatzem de Madrid que he esmentat abans, indica que la proliferació de traginers, amb una considerable autonomia per a les vendes, seria una de les eixides més importants de la producció alcoiana.

Això almenys deixa entreveure la queixa de Josep Gisbert adreçada al seu corresponent a Cadis, Juan de Gardoqui, en la qual li manifestava: «...lo mucho que perjudican a la venta de nuestros paños la variedad de trajineros de esta villa que con frecuencia se presentan en esa a dar salida a las maulas que no han podido colocar en parte alguna, y las enajenan al primer precio que les ofrecen y permutan a lo que sale. En lo que seguramente hacen negocio, pues sé muy bien los géneros que llevan y lo que hacen, como a que ha sucedido en paños 18nos que han tomado de nuestra fábrica, que por de pronto los han señalado en los membretes por 24nos, y así en los demás, por cuyo medio engañan a los consumidores haciéndoles barato.»⁷⁰

Conclusions

Malgrat els biaixos provocats pel tipus de documentació utilitzada, aquesta breu aproximació permet, al meu parer, dibuixar els elements més importants de l'auge draper alcoià del set-cents des del cantó de la demanda. El primer que caldria tenir en compte és que, tot i la presència d'una important producció de teixits de qualitat baixa —destinats, bàsicament, a roba per a l'exèrcit i per als depenents de les cases nobiliàries—, la draperia alcoiana es va adaptar amb èxit als canvis en la demanda que van suposar, sobretot, un augment considerable de la qualitat i la diversificació dels béns produïts. La *flexibilitat* en aquesta adaptació sembla haver estat notable, fins i tot en els difícils anys que van precedir la guerra del Francès, això explicaria el manteniment d'un volum de producció molt important que situaria Alcoi al capdavant dels centres drapers de l'Estat espanyol. L'estret contacte amb el mercat, es faria, però, a través d'una xarxa de distribució basada en els contractes amb comerciants dels propis punts de destinació dels draps. Aquest fet probablement va contribuir a minimitzar considerablement els riscos i el temps de rotació del capital circulant; ara bé, a llarg termini, també és probable que constituïra un dels principals punts febles de la draperia alcoiana, si hem de creure les queixes sobre les «infidelitats» que denunciaven els càrrecs de la Reial Fàbrica des de mitjan dècada dels noranta.

Finalment, pel que fa als mercats, crec que s'han de destacar dues coses. La primera, és el paper decisiu dels privilegiats contactes establerts per part de la Reial Fàbrica amb l'Estat i, probablement com a conseqüència d'aquests, amb la vila de Madrid. Sembla evident que una de les raons més importants de l'embranchida drapera alcoiana des de la dècada dels vint del segle XVIII va residir en les comandes per part de l'exèrcit. Encara al final del segle, aquestes comandes podrien haver representat més d'una quarta part de la producció total alcoiana. Si hi afegim les vendes a la Cort, tindrem que al començament de la dècada dels noranta més de la meitat dels draps alcoians trobaven eixida en aquests dos mercats. Per tant, les dimensions de la draperia alcoiana i la seua posició

70. APSMSF-FE, H.4.6[216], *Sigue el copiadador de cartas del año 1808*, s. f.

en el mercat intern van trobar un punt de suport fonamental en aquestes dues destinacions. Cal remarcar que el paper de la Corporació va resultar clau en aquest procés, tot i que, a hores d'ara, siga pràcticament impossible reconstruir les claus d'aquestes relacions. D'altra banda, i seria el segon element a comentar, destaca l'escassa rellevància del mercat d'ultramar fins els inicis del segle XIX. Sobretot des del punt de vista quantitatiu, ja que sembla plausible que, malgrat la petita quantitat de draps alcoians que travessarien l'atlàntic, aquest mercat podria haver representat una destinació clau per a bona part de la producció de draps fins. D'aquesta manera, davant les dificultats que els productors alcoians van trobar als anys que envolten el canvi de segle en el mercat que representaven l'exèrcit i la Cort —signe evident de la crisi de l'Hisenda Reial—, el mercat americà hi va prendre el relleu, almenys fins a la guerra del Francès. Açò suposaria un increment important de les qualitats produïdes, la qual cosa, en aquells moments, agreujaria els problemes estructurals que afectaven a la fabricació, especialment per l'augment dels costos i del temps de rotació del capital. A més, la posterior pèrdua dels mercats colonials podria haver estat la causa de la reconversió de la draperia alcoiana cap als teixits de qualitat més baixa.